

BİR HATİP VE EĞİTİMCİ OLARAK VANİ MEHMED EFENDİ, HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ*

*Yasin KILIÇ***

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu padişahlarından IV. Mehmed ve Sultan İbrahim zamanında yaşamış olan Vanî Mehmed Efendi (d. ? - ö. 1685) 17. yüzyıl Türk dünyasının yetiştirdiği seçkin bilim adamlarından biridir.

Öğrenimini Van'da tamamladıktan sonra, Erzurum, İstanbul ve Bursa'da hocalık ve vaizlik yapmıştır. İstanbul'da "hünkâr vaizliği" ve "hâce-i sultanî" gibi görevlerde bulunmuştur.

İstanbul'da Vaniköy Camii'ni, Bursa'da Vanî Mehmed Efendi Camii'ni inşa ettirmiştir. Sürgüne gönderildiği Bursa'da 1685 yılında ölmüştür.

Vanî Mehmed Efendi, mektup ve sohbetleriyle devlet adamlarını ve halkı eğitmeye özen göstermiştir. İnsanları kötülükten men etmiş, iyiliğe davet etmiştir. Yazarın, eserleriyle Türk milliyetçiliğine öncülük yaptığı söylenebilir.

Bu araştırmanın birinci bölümünde Vanî Mehmed Efendi'nin biyografisi anlatılmış, ikinci bölümde onun hatip ve eğitimci kişiliği üzerinde durulmuştur; bu bağlamda Vanî Efendi'nin edebî kişiliği ikna yeteneği, milliyetçiliği, tasavvuf konusundaki görüşleri irdelenmiştir. Ayrıca Vanî'nin, görevdeyken yaptığı faaliyetleri, öğrencileri, dili ve üslubu hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle, yazarın eğitimciliği ve hatipliği ile ilgili olarak, onun yaşadığı olaylardan ve eserlerinden örnekler verilmiştir. Üçüncü bölümde yazarın eserleri tanıtılmış ve araştırma sonuçlandırılmıştır. Araştırmada betimsel yöntem ve doküman inceleme modelleri kullanılmıştır.

Vanî Mehmed Efendi'nin Arâisü'l-Kur'ân, Hülâsât-üt-Tefâsîr, Risâle-i Mebde vel-Meâd, Amâl-ül-Yevm vel-Leyl ve Münşeat adlı eserleri vardır.

Vanî Mehmed Efendi, Türkçe olarak yazdığı eserlerinde, Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun bir biçimde kullanmıştır. Eserlerinde ağır ve ağıdalı bir dili, tasvirli bir anlatımı tercih ettiği söylenebilir. Yazılarında cinash, secili ve sanatlı söyleyişe geniş yer vermiştir.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: ykiliç23@yahoo.com

Anahtar Kelimeler: Vanî Mehmed Efendi, Arâisü'l-Kur'ân, Münşeat, Eğitim

AS A PREACHER AND EDUCATIONALIST VANI MEHMED EFENDI'S LIFE, LITERARY PERSONALITY, WORKS

STRUCTURED ABSTRACT

The 17th century scientist and statesman Mehmed Efendi who is known as Vanî in the history, (Katip Çelebi, 1943:1131) lived during the reign of Sultan İbrahim and Sultan Mehmed the fourth (Hammer, 1986:111). The date of his birth is not exactly known. (Bursalı, 1915:462). He has been named as Vanî since his father was from Van. (Pazarbaşı, 1988:IX).

In this study, in addition to Vanî Mehmed Efendi's life, It has been determined that sufficient research has been done about his opinions on Sufism; but on the other hand, his feature about being a preacher and educationist has not been investigated in an adequate level. Vanî Mehmed Efendi's feature about preaching and educationist has been researched.

Method

Our study consists of three sections. In the first section, Vanî Mehmed Efendi's biography has been handled. In the second section, Vanî Mehmed Efendi's preaching, educationist features, literal personality, principles and ideas have been analyzed under the headlines of his literal personality, his ability of persuasion, nationalism, his opinion about Sufism and Sufists, his struggle against the bad, his students, his language and style. Examples especially about his preaching and education have been presented from his products and the events he experienced. In the third section, the writer's products have been introduced and the research has been ended. In the research, descriptive method and document analysis models have been used.

Vanî Mehmed Efendi started his education in Van and continued in Tebriz. He completed his education in Karabağ. (Pazarbaşı, 1988:4). He worked as a preacher and hodja in Erzurum (Parmaksızoğlu, 1976:407). He was appreciated by Köprülüzade Fazıl Ahmed Pasha who was appointed as a governor in September 1659. When Pasha became a Grand vizier, he invited him to Istanbul and he introduced him with Sultan Murad the fourth (Pazarbaşı, 2003:458). Vanî Efendi gained Sultan Mehmed's the fourth confidence in a very short time. (Hammer, 1986:112-166-180).

Vanî Mehmed Efendi was appointed as a preacher and hâce-i sultan to Yeni Cami in 1665. (Beliğ, 1287:209).

Born in İzmir a rabbi- Jewish reverend named Sabatay Sevi- appeared claiming that he was Messiah and since he was blamed for challenging the Emperor, he was judged by a committee in which Vanî Mehmed Efendi took part on 24th September 1666. Sevi who claimed

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

that he was Messiah was asked to show a miracle but as he was not able to show any sign of miracle he accepted to become a Muslim (Hammer, 1986:159-160; Ahmed Badi Efendi, 2014:464).

Vanî Efendi had a mosque built in Bursa Kestel and it carried his name- Vanî Mehmed Efendi. (Ötüken, vd, 1986: 28-30).

As the army preacher, Vanî Mehmed Efendi attended Vienna siege the second led by Merzifonlu Kara Mustafa Pasha. When the Ottoman Empire lost the war, he was seen responsible for the defeat and relegated to Kestel and finally died there in 1685. He was buried in the garden of the mosque he had built. (Pazarbaşı, 1988: 45).

Not only did Vanî Mehmed Efendi improve himself in religious but also in literal, mysticism and political subjects. Furthermore, he gained a great reputation in the public and became one of the scholars who was mostly respected in the society. Uşşakî zâde, saw an ability equal to prodigy with Vanî Efendi and expressed that he was gifted in born by God. (Uşşakî-zâde, no. 949:269)

One of his students İshâk b. Hasan Tokâdî states that Vanî Efendi completed 22 disciplines in his book called "Nazmu'l-Ulum. Tokadi resembles his teacher to a sea of advice. (Pazarbaşı, 2003:458; Pazarbaşı, 1988: 44).

Hammer exemplifies Vanî Efendi's ability to preach as follows: An epidemic of plague appeared in cities like Damascus, İstanbul, Aleppo, Edirne. At the same time, earthquakes happened in most of the Turkish cities as a result many people lost their lives in those disastrous events. After these events, he made people and Sultan Mehmed the fourth cry. (Hammer, 1989:165).

The events mentioned above can be regarded as the examples of his ability in education and addressing of Vanî Efendi.

In his product called Münşeât, Vanî, used a quite kind tone in his letters he wrote to the statesmen. He addressed the statesmen with the expressions like respect, encouragement, and appreciation which can be classified as motivation in education (Konuk, 2001: 27).

Vanî Efendi joined the second Vienna siege as the preacher of the army and he had an impressive effect on the soldiers (Öztuna, 1983:XI, 292).

Vanî Efendi thought that Turkish people deserved Allah's and prophet's compliments. By reminding the saying in the verse; "another nation may be sent instead of you" Vanî, pointed at the replacement of some Muslims who behaved unwillingly to join Tebuk military expedition, by the Turkish. (Tevbe:38-39) (Pazarbaşı, 1990:361-370; Vanî, Süleymaniye Ktp: Arisü'l Kur'an, vr 543).

During the period when Vanî Efendi was appointed in the place, some of his applications like banning tobacco and alcohol, closing some cafes and pubs caused disapproval among Christians. Hammer (1986: 92),

Vanî Efendi, mentioned that he was closely interested in sufism and he tried to worship after analyzing the books of the sufists and

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

understanding the doctrines (Belig 1287:209) but when he was at his forty by reading fiqh boks he realized that he was misled by the previous sufists as a result he gave up dealing with Sufism (Pazarbaşı, 1994:466).

The feeling of responsibility is the key element to the order and unity of a society (Güven, 2014:513). It may be claimed that Vanî Efendi, who had responsibility feeling, had a educational side by raising awareness against tobacco and alcohol and encouraging governments to close down the cafes that damaged the order of the state.

In his Turkish written products, Vanî Mehmed Efendi used Arabic and Persian words very intensively. Moreover, it could be said that he used a complicated language and descriptive narration in his products. Finally, he preferred a punned, selective and an artistic utterance in his writings.

Conclusion

We have reached the conclusions below:

1. Two master thesis have been prepared about Vanî Mehmed Efendi's products (Pazarbaşı, 1988; Konuk, 2001), and at the same time, an encyclopedic matter has been prepared (Pazarbaşı, 2003) .
2. Because of the different views about Sufism 3 articles have been brought into light which narrate the arguments between Vanî and Niyazi-i Mısri. (Bilkan, 2005; Pazarbaşı, 1994; Kavruk, 2009) In these articles, the views of both scientists have been employed.
3. Vane created products in the fields of interpretation, fiqh, history and literature. Especially due to his product called Arâisü'l-Kur'an, Quran has been interpreted from a different point of view.
4. With his preaches in different parts of Ottoman Empire, Vanî raised awareness and he impressed the statesmen deeply. Münşeat may be regarded as one of the most distinguished products of Vanî for his efficiency in addressing.
5. In his product called "Arâisü'l Kur'an" he made some deductions about Turkish people from Quran that's why he was accepted as the first Turkish nationalist by some scholars.

In this study, the focus has been on the writer's educationalist and preaching ability and it has been concluded that Vanî is an outstanding scholar for the Turkish nation. Within this study, it is thought that this study will give way to further investigations about Vanî and his precious products.

Key Words: Vanî Mehmed Efendi, Arâisü'l-Kuran, Münşeat, Education

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

Giriş

17. Yüzyıl Osmanlı siyaset, bilim ve devlet adamı olan Vanî Mehmed Efendi Van'da dünyaya gelmiş, aynı şehirde başladığı öğrenimini Karabağ'da tamamlamıştır. Osmanlı Sarayı'nda hünkâr şeyhi, hâce-i sultan, ordu vaizi gibi görevlerde bulunmuştur. Sultan IV. Mehmed'e ve Şehzâde II. Mustafa'ya hocalık yapmıştır.

Vanî Mehmed Efendi'nin hatip ve eğitimci yönü üzerinde çalışma yapmaya başlarken, makalenin özgün olması ve alana yenilik getirmesi için, bu konuda yapılan araştırmalar taranmıştır. Vanî ile ilgili yapılan çalışmalar gözden geçirilerek, konunun nasıl ele alınacağı belirlenmiştir.

Vanî ile ilgili en kapsamlı çalışma Pazarbaşı tarafından yapılmıştır. Pazarbaşı, (1988) "Vanî Mehmet Efendi ve Arâisü'l Kur'an Adlı Eserinin Tahlili", adlı yüksek lisans tezinde Vanî'nin monografisini anlatıp, Arâisü'l Kur'an adlı eserini tahlil etmiştir. Araştırmacının yüksek lisans tezinden başka, "Vanî Mehmed Efendi'nin Hayatı ve Eserleri" (Pazarbaşı, 1990) ve "Vanî Mehmed Efendi'nin Zamanının Mutasavvıfları Hakkındaki Düşüncesi ve Onlarla Mücadelesi" (Pazarbaşı, 1994), adlarında iki makalesi bulunmaktadır. Birinci makalede Vanî'nin biyografisine yer verilmiş, ikinci makalede ise Vanî'nin tasavvuf hakkındaki görüşleri ile mutasavvıflara karşı verdiği mücadele anlatılmıştır.

Konuk (2001) "Vanî Mehmet Efendi'nin Münşeati Transkripsiyon Tahlil ve Değerlendirme" adlı yüksek lisans tezinde Vanî Efendi'nin monografisini anlatmış ve Münşeat isimli eserle ilgili transkripsiyon ve tahlil çalışması yapmıştır. Münşeat isimli eser Vanî'nin devlet adamlarına yazdığı mektupları ve çeşitli vesilelerle yaptığı duaları içermektedir.

Bilkan, (2005), "XVII. Yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansımaları" adlı makalesinde Vanî Efendi ile Niyazi-i Mısırî'nin arasında geçen mücadeleye yer vermiş, makalede Vanî'nin tasavvuf hakkındaki görüşlerini anlatmıştır.

Kavruk (2009), "Hatıraları Işığında Niyâzi-i Mısırî", adlı makalesinde Mısırî ile Vanî arasındaki mücadeleye yer vermiştir.

Yukarıdaki çalışmalar değerlendirildiğinde Vanî Mehmed Efendi'nin hayatı, özellikle tasavvuf hakkındaki görüşleri geniş bir biçimde anlatıldığı, ancak onun hatip ve eğitimci yönünün çok fazla araştırılmadığı görülmektedir. Şehzade II. Mustafa'ya hocalık yapan; ders, vaaz ve sohbetleri ile gerek saray, gerek halk üzerinde büyük etki uyandıran Vanî Efendi'nin (Hammer, 1989:189) hatip ve eğitimci yönünün araştırılması Türk eğitim tarihi için önem arz etmektedir.

Yöntem

Araştırma üç bölüm olarak ele alınmıştır. Birinci bölümde Vanî Mehmed Efendi'nin biyografisi anlatılmıştır. İkinci bölümde "Bir Hatip ve Eğitimci Olarak Vanî Mehmed Efendi, Edebi Kişiliği ve İkna Yeteneği, Milliyetçiliği, Tasavvufa ve Tasavvuf Ehline Bakışı, Kötülüklerle Mücadelesi, Öğrencileri, Dili ve Üslubu" başlıkları altında Vanî Efendi'nin hatipliği, eğitimciliği, edebî kişiliği, ahlâkı, fikir dünyası irdelenmiştir. Özellikle, yazarın eğitimciliği ve hatipliği ile ilgili olarak, onun yaşadığı olaylardan ve eserlerinden örnekler verilmiştir. Üçüncü bölümde yazarın eserleri tanıtılmış ve araştırma sonuçlandırılmıştır. Araştırmada betimsel yöntem ve doküman inceleme modelleri kullanılmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

1. Bölüm

1.1. Vanî Mehmed Efendi'nin Hayatı

Tarihte “Vanî” lakabı ile anılan 17. asır Türk bilim ve devlet adamı Mehmed Efendi (Kâtip Çelebi, 1943:1131), Sultan İbrahim ile Sultan IV. Mehmed zamanında yaşamıştır (Hammer, 1986:111). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir (Bursalı, 1915:462). Babasının Vanlı olmasından dolayı, Vanî lakabıyla anılmıştır. Kaynaklarda ismi Vanî Muhammed b. Bistam b. Rüstem b. Halil el Hüseyinî el-Hoşabî (Pazarbaşı, 1988:IX), olarak geçmektedir. Vanî'ye Hoşabî denilmesi, onun Van iline bağlı Hoşap nahiyesinden olmasındandır.

Bazı kaynaklarda Vanî Mehmed Efendi (ö. 1096/1685) ile Vankulu Mehmed Efendi'nin (ö. 1592) aynı şahıslar olduğu zannedilmiş ve birinin eseri diğerine mal edilmiştir. Ancak bu iki kişi tamamen farklı kimselerdir. Vankulu Mehmed Efendi, Osmanlı müderrislerinden ve kadılarından olup, el-Cevherî'nin (ö. 396) “Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l Arabiyye” isimli Arapça Lügatini, Tercüme-i Sihâh-ı Cevherî adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Eser Vankulu Lügati ismiyle tanınmıştır. Vankulu, fıkha dair “Tercih-i Beyyinât” risalesini yazmış, ayrıca Gazzâlî'nin “Kimya-yı Saâdet” isimli eserini Türkçeye çevirmiştir (Kaçalın, 2012:513).

Van'da dünyaya gelen Mehmed Efendi, küçük yaşta yetim kalmıştır. Öğrenimine Van'da başlayıp Tebriz'de devam eden Vanî, ilim ve irfanını arttırmak için Karabağ'a gitmiş, Molla Nureddin'den ders almış, oradaki tahsiline on yıl devam ettikten sonra müezzin olmuştur (Pazarbaşı, 1988:4).

Tahsilini tamamladıktan sonra, Erzurum'a gelen Vanî Mehmed Efendi, burada vaizlik ve hocalık görevlerinde bulundu (Parmaksızoğlu, 1976:407). Eylül 1659 (Zilhicce 1069) yılında Erzurum'a Beylerbeyi olarak atanan Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın takdirini kazandı. Paşa, sadrazam (Rebiyülevvel 1072) olunca onu İstanbul'a davet etti, Sultan IV. Mehmed'le tanıştırdı (Pazarbaşı, 2003:458).

Vanî Efendi kısa zamanda Sultan IV. Mehmed'in takdir ve itimadını kazandı. Sultan onu hiç yanından ayırmaz, her vesile ile ona izzet ve ikramlarda bulunurdu. Vanî Efendi ilim meclislerinin vazgeçilmez kişisi haline gelmişti. Seyahatlerinde onu beraberinde götürür, cuma günleri onun vaazlarını dinlerdi, zaman zaman dünyevi ve uhrevi işleri hakkında Vanî Efendi'yle görüşürdü (Hammer, 1986:112-166-180).

Vanî Mehmed Efendi 1665 (h. 1076) yılında Yeni Cami kürsü vaizliği ile hâce-i sultanîlik görevine getirildi (Beliğ, 1287:209). Ayrıca Şehzâde Mustafa'nın hocalığı görevini de üstlendi. Daha sonra, kendisine hünkâr vaizliği payesi verilince, şehzade hocalığı vazifesini damadı ve talebesi olan Feyzullah Efendi'ye devretti (Ayvansarayî, 1281:168).

Sultan IV. Mehmed, hocası Vanî Efendi'ye Üsküdar yakınlarında “Papaz Bahçesi” olarak bilinen, daha sonraları Vaniköy diye ismi değiştirilen bir semti hediye etmiştir. Vanî Efendi burada bir medrese, bugün halen mevcut olan bir yalı ve Vanî Mehmed Camii'ni (h. 1076/1655) inşa ettirmiştir (Ayvansarayî, 1281:168; Ayverdi, 1966:348).

Sabatay Sevi Meselesi

İzmir doğumlu, Musevi din adamı Sabatay Sevi isimli bir haham 17. yüzyılda, Mesihlik iddiası ile ortaya çıktı, milyonlarca kişiyi peşinden sürükledi. İzmirli hahamlar, bu kişinin kendi dinlerini bozduğunu düşünüyorlardı, bu yüzden onu öldürmek istediler. Bunu başaramayınca onu, Osmanlı sarayına şikâyet ettiler. Sevi, padişahın iktidarına meydan okuduğu suçlamasıyla 24 Eylül 1666'da (h. 1077) İzmir'den Edirne sarayına celp edildi. Sabatay için Sadaret Kaymakamı Mustafa Paşa, Şeyhülislam Minkaari-zade Yahya Efendi ve Padişah'ın hocası meşhur Vanî Efendi'den oluşan

bir divan kuruldu, Padişah Sultan IV. Mehmed de divanı perdenin arkasından izledi. Mesihlik iddiasında bulunan bu şahsa mucize göstermesini, Mesih olduğuna göre, kendisine yöneltilecek okların onu etkileyemeyeceğini söylediler. Öldürüleceğini anlayan Sabatay, kendisinin fakir bir hahamdan başka bir şey olmadığını söyleyip, Mesihliğini reddetti ve Müslümanlığa geçtiğini ilan etti. Bunun üzerine affedilerek kendisine maaş bağlandı, Sabatay'ın ailesi de Müslümanlığı kabul etti. Onun takipçileri ise kendisini terk ettiler (Hammer, 1986:159-160; Ahmed Badi Efendi, 2014:464).

Vanî Efendi Bursa Kestel'de kendi adını taşıyan (Vanî Mehmed Efendi Camii) bir cami inşa ettirmiştir. Caminin kuzeydeki giriş kapısı üzerinde bulunan mermer kitabeden, caminin hicri 1084 (m. 1673-1674) yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır:

Şeyh Seyyid el-Vanî

İtdi bu câmi'-i şerifi binâ

Fâzıl u Kâmil hasîb u nesîb

Nevvera'llâhü kabrahû ebedâ

Sene 1084

Vanî, Kestel'de yaptırdığı hayratla ilgili özetle, Allah'a hamd ü sena, Resul'e salât ve selam söyledikten sonra, Müslüman zenginlerin, Allah'ın onlara ihsan ettiği mallarını hayırlı işlere harcamaları lazım geldiğini, bunu yaparken Allah'ın rızasını ummaları gerektiğini söyler. Çünkü dünyadaki işler fani ve geçici, ahiretteki sevaplar umularak yapılan işler ise kalıcı nişanlardır (Ötüken, vd, 1986: 28-30).

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasında yapılan II. Viyana kuşatmasına Vanî Mehmed Efendi ordu vaizi olarak katılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu savaşı kaybedince, o da savaşın müsebbiplerinden biri olarak görülmüş, Kestel'e sürülmüş, 1685 yılında orada ölmüştür. Sürgünden önce yaptırdığı Kestel'deki caminin haziresine defnedilmiştir. II. Viyana bozgunu, Vanî Mehmed Efendi'nin ailesini de derinden etkilemiştir. Bu yenilgi bahane edilerek Vanî Mehmed Efendi'nin Ahmet Efendi ve Selman Efendi adında iki oğlu suçsuz yere katledilmiştir (Pazarbaşı, 1988: 45).

2. Bölüm

2.1. Bir Hatip ve Eğitimci Olarak Vanî Mehmed Efendi

Bireyin kendi irade ve isteği ile yaşantısında oluşturduğu kalıcı davranış değişikliğine öğrenme denir (Kılıç, 2002:4-5). Bu değişmelerin planlı ve düzenli olması, davranışların istendik olmasına, öğrenciye gerekli imkânın sağlanmasına ve öğrencinin neleri öğrenmeye ihtiyaç duyduğu ile bunları nasıl kazanacağına ilişkin kararların dikkatli bir biçimde alınmasına bağlıdır (Sünbül, 1996:597). Öğretme ve öğrenme, birbiriyle yakın ve karşılıklı ilişkiler içinde, davranış değişmesini sağlamaya yönelik etkinlikleri kapsamaktadır. Öğrenmenin gerçekleşmesinde dikkat, uyarıcıya ilgi duyma, (öğretmene) tepkide bulunma önemli unsurlardır. Öğrenme sürecinde reaksiyon göstermeme ve ilgisizlik, öğrenmeyi güçleştiren etkenlerdir.

Bu bağlamda Vanî Mehmed Efendi sadece dinî konularda değil, aynı zamanda ilmî, tasavvufi ve siyasi konularda da kendisini iyi yetirmiş, toplumun değer yargılarını benimsemiş, oldukça yüksek bir ahlâk ve erdeme sahip olmuştur. Bu özellikleriyle halk arasında büyük bir itibar kazanmış, vaaz ve nasihatleri ile toplum içinde en çok dinlenen insanlardan biri olmuştur. Uşşakî zâde, Vanî Efendi'de deha derecesinde bir kabiliyet görmüş, onda bulunan bu erdem ve faziletlerin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

Allah vergisi olduğunu “fazl-ı ilâhî mebd-i fitratında münderic ve feyz-i nâ-mütenâhî menşe-i neş’etinde mündemic” (Uşşâkî-zâde, no. 949:269), sözleriyle ifade etmiştir.

Vanî, hayatı boyunca, vaaz ve nasihatleriyle, etkileyici sohbetleriyle, insanları eğitmiş, gerek Van ve Erzurum’da, gerekse İstanbul’da etrafında sevgi halesi oluşturmuştur. Onun öğrencilerinden İshâk b. Hasan Tokâdî (ö. 1100 h.) “Nazmu’l-Ulum” adlı eserinde Vanî Efendi’nin 22 ilmi tahsil ettiğini ifade etmiştir. Hocası hakkında yazdığı bir beyitte Tokadî, onu öğüt denizine benzetmiştir:

“Hasendür belki ahsen halka vaiz

Ola Vanî gibi bahr-ı mevâiz” (Pazarbaşı, 2003:458; Pazarbaşı, 1988: 44).

O, padişaha ve şehzadeye hocalık yapacak kadar ilmî bir dehaya ve edebî bir kudrete sahipti, Osmanlı İmparatorluğu’nun en kudretli sadrazamlarından biri olan Köprülü-zâde Ahmed Paşa’yı kendisine hayran bırakacak kadar mükemmel bir zekâyâ malikti. Paşa, Vanî Mehmed Efendi’yle ilk tanışmasını ve ondan nasıl etkilendiğini şöyle anlatır:

“Erzurum eyaleti tasarrufumuz altına verilince herkes bize, hoş geldin, deyip kutlama ve tebriklerinin akabinde mezkûr şeyhin (Vanî Mehmed Efendi) güzel vasıflarını ve yüce ahlâkını beyân, ilim ve fâziletinin ne derece yüksek olduğunu açıklama ve ortaya sermeleriyle hakikaten içimde ona karşı bir ilgi uyandı, bir an evvel, mezkur şeyhi görmek ve onunla mukabele etmek istiyordum. Bu düşüncelerle uzunca bir mesafeyi kat ederek şehre yakın bir yere vasıl olduğumda, bütün ulema ve süleha hizmet-i istikbale hazır olduklarını haber vermelerine binaen; hemen, Vanî Efendi hanginizdir, diye sorduğumda,

Onlar;

— Gelmediler, diye cevap verdikleri zaman, beşeriyet icabı, içimde ona karşı büyük bir kızgınlık ve hiddet ateşi alevlenip, can ü gönülden onu tahkir ve tezlil ile cezalandırmaya karar vermiştim.

Ertesi gün olup, ziyaretimize gelip huzuruma girmek için izin istediklerinde, mezkûr sebepten dolayı, içimde gizli olan ve düşmanlık gereği, ilk önce onu kabul etmemeye karar vermiştim. Fakat şeyh hazretleri kapı yanına gelip;

“Ni’me’l- esîru alâ bâbi’l-fakîr

Ve bi’s-e’-l fakîr u bâbi’l-emîr

Fakirin kapısında esir ne güzel

Amirin kapısındaki fakir ne kötü

mealindeki terkiğini işterek kıraate başlayıp, tamamı akabinde selam verince, yüce Allah’ın bir hikmeti, derhal bana bâkî bir keyfiyet ârız olup, içimde gizlediğim gayz ve gazap tamamen kayboluverdi... ve çaresiz onu kabul etmeye istekli olmuş idim.

Ve’l-hâsıl, mukabelemizde çeşitli ilimlere dair konular konuşuldu. Onun bu konularda bilgisi, güzel ve düzgün sözler söylediğine, âdeta cevherler saçtığına şahit olunca ona karşı muhabbet ve dostluğum bir kat daha arttı. Her zaman sohbetimizin bitmemesi ve meclisin uzatılması murat olunurdu.

Sonra her mecliste, açıklandığı üzere, kalbî alâkamız sabit ve sağlam, belki gittikçe daha fazla olurdu...” (Pazarbaşı, 1988: 10).

Vanî Efendi’nin vaazlarında ne denli etkileyici olduğunu, Hammer şöyle bir olayla örneklendirir: Şam, İstanbul, Halep, Edirne gibi vilayetlerde veba salgını ortaya çıkmıştır. Yine aynı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

tarihlerde pek çok Türk şehrinde deprem meydana gelmiş, bu iki musibetten dolayı pek çok insan vefat etmiştir. Sonrasını Hammer'den (1989:165) okuyalım: “Bu iki belây-ı âsumânî, Vanî gibi bir mahur vaiz için âlâ bir vaaz mevzuu teşkil etmiştir. Bundan dolayı o kadar istifade etti ki, bütün dinleyicilerini, hatta Padişah'ı o kadar ağlattı ki...”

Yukarıda Vani ile ilgili anlatılan olaylar, onun eğitimciliğine ve hitabet sanatındaki maharetine örnek olarak gösterilebilir.

2.2. Edebî Kişiliği ve İkna Yeteneği

Muhataba güzel ve gönül alıcı sözler söylemek, onları tebrik ve takdir etmek, etkili iletişim için en önemli unsurlardır (Kılıç, 2013:1824). Münşeat isimli eserinde Vanî Efendi'nin mektup yazdığı devlet adamları ile iyi bir iletişim kurduğu, onlara karşı son derece nazik bir üslup kullandığı görülmektedir. Eğitimde güdüleme ya da motivasyon diye tanımlanabilecek hürmet, teşvik ve takdir dolu ifadelerle devlet büyüklerine hitap etmiştir:

Meselâ, Sultan IV. Mehmed'e yazdığı mektuplarında, “Büyük sultan; terbiyeli, hünerli, şerefli sultan ve saygı değer soylu... Düşmana karşı yürekli, cehalete karşı, ilme hâkim ve bütün her şeye yardım eden, sultanlar sultanı, fetihler, zaferler ve savaşlar babası (Münşeat'tan)...”(Konuk, 2001: 27) gibi ifadeler kullanarak sultana adeta bu tür insanî değerleri salık vermiş, onu bu tür erdemlere teşvik etmiştir. Diğer devlet büyüklerine yazdığı mektuplarında da benzer ifadeler kullanarak onları iyiliğe teşvik edip eğitmiştir.

O, Rukiyye Hanım'a (Bu hanımefendinin kim olduğu tespit edilememiştir.) yazdığı mektupta da son derece nazik bir üslup kullanmıştır. Mektubunu, “İzzetli, saadetli hanım sultan hazretlerinin huzurlarına saygı ve ikram ile halisane selam ve saygı ile hürmet ile dua okunup nihayet ihlâsları budur. Allah Teala uzun ömür ile imar edip vücud u şerifleri sıhhat ve afiyet ve gönül hoşluğu ile devletin dayanağı ve saadette daim olasın (Münşeat'tan)...”(Konuk, 2001: 39) şeklinde yazar.

Öğrenmenin gerçekleşmesi; öğretilenlerin kabul edilip benimsenmesi ile yani öğrencinin öğretilen bilgilere karşı ikna olması ile mümkündür. Vanî, etrafında gelişen tarihi olaylardan ve şahitlerin ifadelerinden; onun insanları ikna etmede son derece mahir bir hatip olduğunu ispatlamaktadır.

Yukarıda bahsedildiği üzere; milyonlarca insanı peşinden sürükleyen Sabatay Sevi adlı şahsı ikna etmesi veya susturması, Onun insanları ikna etmedeki maharetine iyi bir örnek olarak gösterilebilir.

II. Viyana kuşatmasına o, ordu vaizi olarak katılmıştır. Teşrifatçıbaşı Ahmed Ağa, “Viyana Seferi Rûz-nâme” isimli eserinde onunla ilgili olarak “Şeyh Vanî Efendi, Viyana'yı muhasara eden askerin siperlerini dolaşüyor, öyle güzel ve tesirli konuşuyor, askeri öyle coşturuyordu ki, hitâbet sanatından anlayanın hayretten parmağı ağzında kalır.” (Öztuna, 1983:XI, 292), şeklinde anlattığı hatırası, onun hitabet sanatındaki ustalığını ortaya koymasına bakımından ilginç bir örnektir.

2.3. Milliyetçiliği

Vanî Efendi Türk milletinin, Allah'ın övgüsüne ve Hz. Peygamber'in takdirine mazhar olduğunu düşünmüştür. Vanî, bazı Müslümanların, Tebuk seferine katılmada gevşeklik göstermesi üzerine nazil olan ayetlerde geçen, “Yerinize başka bir millet getirir.” (Tevbe:38-39) sözü ile Türk milletine işaret edildiğini söylemiştir (Pazarbaşı, 1990:361-370; Vanî, Süleymaniye Ktp: Arisü'l Kur'an, vr 543).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

İsmail Hami Danişmend, "Arâisü'l-Kur'an ve Nefâisü'l-Furkân" adlı tefsiri ile Vanî Mehmed Efendi'nin "Türkçülük bayrağını tefsir ilminin tepesine diken yegâne Türk âlimi" olduğunu söyler. Danişmend'in aktardığına göre, aynı eserde Vanî, Kur'an-ı Kerim'de geçen Zülkarneyn'in "Oğuz Han" olabileceğini iddia etmektedir (Armağan, 2004). Danişmend bu tefsirde Türklerle ilgili geçen sözlerden hareketle, Vanî'yi en büyük Türk ırkçısı saymış ve onu takdir etmiştir (Danişmend, 1966:110). Ancak ırkçılık, kendi etnik kimliğini başka kimliklerden daha üstün görme anlayışına denir ki, bu anlayış evrensel hukukta insanlık suçu sayılmıştır.

Vanî Efendi, kendi milletine (Türk milleti) karşı büyük bir sevgi beslemiş; ayrıca Hz. Peygamber'in sünnetine gönülden bağlı kalmıştır. Ancak sarayda görevli olduğu dönemde, içkinin ve tütünün yasaklanması, kahvehane, meyhane gibi mekânları kapattırması gibi kimi uygulamaları, özellikle Hristiyanlar arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuş ki Hammer (1986: 92), Vanî'yi Hristiyanların aleni düşmanı olmakla ve bağnazlıkla suçlamıştır. Ayrıca Vanî'nin tarikat ehline karşı sert tutumu ve II. Viyana hezimetinin sorumluları arasında görülmesi vb. olaylar, ona karşı toplumda nefret duygularının kabarmasına ve ırkçılık gibi kimi haksız suçlamalara maruz kalmasına sebep olmuştur. Mesela, Hammer'in eserini tercüme eden Mehmet Ata Bey, Hammer'in (1986:217) Vanî'nin şarap içtiği yolundaki suçlamasına, suizan demiştir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, Vanî Mehmed Efendi'ye ırkçı demek, ağır bir suçlamadır. Bunun yerine Vanî için Türk milliyetçisi ifadesini kullanmak daha makuldür.

2.4. Tasavvufa ve Tasavvuf Ehline Bakışı

Şemseddin Sâmî, Vanî Mehmed Efendi'nin diğer milletlere ve tasavvufa karşı bağnaz olduğunu ileri sürmüştür (Şemseddin Sâmî, 1316/1898:4679).

Semiha Ayverdi (1966:347-348) ise; Vanî Efendi'yi kemikleşmiş ve bağnazca fikirlerinin telkin ve tazyiki ile Mevlânâ hayranı ve Mevlevî tekkelerinin müdavimi olan Sultan IV. Mehmed'i Mevlevî ve Halvetî dergâhlarını kapattırarak kadar tasavvuf aleyhine çevirdiğini, Babaeskide bir Bektâşi dergâhını yıktırıldığını söylemektedir. Hammer (1986:165), Vanî'nin fetvasıyla Hafsa yakınlarında Kanbur Baba (Kanber Baba) türbesinin yıktırıldığını yazmıştır.

Vanî Efendi, gençliğinde tasavvufla yakından ilgilendiğini; mutasavvıfların kitaplarını mütalaa ederek, (Beliğ 1287:209) bu kitapların sıhhatine itikat edip, dini ibadetlerini yaptığını, kırk yaşına vasil olup, fıkha dair kitapları okuduğunda mezkur şeyhlerin yanlış yolda olduğunu, bunun üzerine tasavvufa alaka duymaktan vaz geçtiğini ifade etmiştir (Pazarbaşı, 1994: 466).

Vanî Efendi, Hz. Muhammed'in döneminden sonra ortaya çıkan, evliya kabirlerine, ulu zatların türbelerine karşı ibadet derecesinde bağlılık göstermek, bu tür mekânlara çeşitli adaklar sunmak, kurbanlar kesmek, çaputlar bağlamak, dileklerde bulunmak vb. adetlere, bir kısım tasavvufi uygulamalara, içki, tütün, musiki, sema vb. konulara şiddetle karşı çıkmıştır, bu tür adet ve uygulamaları, din dışı, sonradan uydurulmuş adetler olarak görmüş, bunların yasaklanması için hükümet üzerinde nüfuzunu kullanmıştır.

2.5. Kötülüklerle Mücadelesi

Vanî Mehmed Efendi hayatı boyunca kötülüklerle, haramlara ve toplum tarafından hoş karşılanmayan davranışlara karşı büyük bir mücadele örneği sergilemiş; içki, kumar, tütün gibi alışkanlıkların terk edilmesi için vaazlarıyla insanları ikaz etmiştir. Onun teşvik ve telkinleriyle hükümet, müskirattan sayılan içecekleri yasaklamış, içkiden elde edilen vergileri de kaldırmıştır. Hammer eserinde, 19 Temmuz 1670'te (1 Rebbiül evvel 1081) meyhanelerin hükümet tarafından yıktırıldığını ve içkiden elde edilen verginin de kaldırıldığını kaydetmiş ve bu yıkıma sebep olduğu için Vanî'yi eleştirmiştir (Hammer, 1986:217).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

Vanî Efendi, kahvehane ve meyhaneleri, dedikoducuların ve hükümet düşmanlarının mekânı haline geldiğini görmüş, bu tür yerlerin kapatılması için devlet yetkililerine etkinde bulunmuştur. (Hammer, 1986:217). Vanî Efendi'nin bu şekilde davranmasını, onun iki özelliği ile açıklamak mümkündür:

Birincisi, sorumluluk duygusu... Sorumluluk duygusu toplumsal hayatta dirlik ve düzenin anahtarlarıdır (Güven, 2014: 513). Toplumsal yaşamda asayiş ve kamu düzenini sağlamakla görevli kimseler sorumluluk duygusu ile hareket etmek zorundalar. Bireyler arasında sosyal düzeni sağlamak için insanları eğitip bilinçlendirmek, (www.tdk.gov.tr) kamu düzenini bozanlara, suçun niteliğine ve ağırlığına göre caydırıcı cezalar vermek (Gültekin, 2013: 9-10), aynı kişi ve kurumların görevidir. Devlet yönetiminde sorumluluk sahibi olan Vanî Efendi'nin içki, tütün gibi zararlı maddelere karşı toplumu bilinçlendirmesi, bunların yasaklanmasına yönelik hükümete telkinde bulunması, kamu düzenine zarar verdiğini düşündüğü meyhane ve kahvehane gibi mekanları kapatması onun sorumluluk duygusu ile hareket etmesinden kaynaklanabilir.

İkincisi, onun bu tür yerleri kapatıp, içki, tütün gibi maddelerin kullanılmasını yasaklaması yazarın sahip olduğu otoriter eğitim anlayışı ile ilgili olabilir. Çünkü, "otoritesiz bir eğitim düşünülemez. Otorite hayatın her alanında olması gerektiği gibi eğitimde de yer almalıdır" (Arık, 2014: 58). Ancak otoritenin şekli ve miktarı eğitim bilimleri alanında ayrıca tartışılması gereken bir husustur.

2.6. Öğrencileri

Vanî Efendi yaşadığı dönemde pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Bu öğrencilerden iki tanesi büyük üne kavuşmuştur. Bunlardan biri Şeyhülislâm Feyzullah Efendi (1048-1115/1638-1703), diğeri İshak b. Hasan Tokâdî'dir (ö. 1100 h.). Tokâdî yazmış olduğu "Manzume-i Akâid" isimli eseriyle kendisinden söz ettirmiştir (Kalaycı, 2012:112; Pazarcıbaşı, 1988: 40).

Hammer, "Büyük Osmanlı Tarihi" isimli eserinin 11. cildinde, Vanî Efendi'nin gerek sadrazam, gerek Sultan IV. Mehmed'in üzerinde ne denli etkili olduğuna dair pek çok örnek vermektedir:

Osmanlı askerlerinin muzafferiyeti için Edirne'de dua edilecektir, müftü Münkaarî-zâde Yahya Efendi, cami içinde herkesin hususi dua yapmasını, böyle bir duanın meydanlarda okunacak dua gibi Allah katında makbul olacağını söyler. Vanî ise duanın aleni yapılmasında ısrar eder. İkisi arasında şiddetli bir tartışma başlar, Hammer olayın devamını şöyle anlatır:

"Vânî Efendi, zât-ı şahanenin teveccühüne, kendisini valiliği esnasında Erzurum'da tanımış olan sadrazamın iltifatını da eklemiş bulunduğundan, müftüye üstün geldi" (Hammer, 1986:112).

Hammer, Vanî'nin IV. Mehmed üzerindeki etkisi ile ilgili başka örnekler de vermektedir:

"...Sarayın başımamı ve birinci vaizi olan İbrahim ve Vanî Efendilere kıymetli hediyeler dağıtıldı. Vanî, az evvel, diğeri bir münasebetle 100 koyun hediyesi almıştı; çünkü IV. Mehmed, müteşerrîin (şeriat taraftarları) tarafına mail olduğu için, sadrazam gibi onun da Vânî Efendi'ye tam bir itimadı vardı" (Hammer, 1986:158).

"...Vânî Efendi'nin de arkadaşları ile birlikte ilmî bahislerde sohbetlerde bulunmaları için, kendi otağının arkasında üç çadır tahsis olunmasını emretti" (Hammer, 1989:189).

Vanî'nin yetiştirdiği bu iki meşhur öğrencinin yanı sıra, ilmi musahabeleri ile IV. Mehmed ve Sadrazam Köprülü-zade Fazıl Ahmed Paşa üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Erzurum, Bursa, İstanbul gibi yerlerde vaaz ve sohbetleri ile insanları bilinçlendirmiş, ordu vaizliği yaptığı dönemde askerinin eğitiminde önemli bir rol oynamıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

2.7. Dili ve Üslûbu

Vanî Mehmed Efendi, Türkçe olarak yazdığı eserlerinde, Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun bir biçimde kullanmıştır. Eserlerinde ağır ve ağıdalı bir dili, tasvirli bir anlatımı tercih ettiği söylenebilir. Yazılarında cinaslı, secili ve sanatlı söyleyişe geniş yer vermiştir.

3. Bölüm

3.1. Eserleri

3.1.1. Arâisü'l Kur'an ve Nefâisü'l Furkân ve Ferâdisül'l-Cinân (Mev'ızadan)

Arapça olarak kaleme alınan bu eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kur'ân-ı Kerim'de isimleri geçen peygamber kıssalarından bahsedilir. İkinci bölümde ise Hz. Muhammed'in (a.s) doğumundan vefatına kadar hayatı çeşitli ayet ve hadis-i şeriflerle anlatılır.

Bu eserin 9 nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde, 1 nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesinde (no:1590), 1 nüshası Berlin Devlet Kütüphanesinde (no:1030), 1 nüshası Kayseri Raşit Efendi (no:21525) Kütüphanesinde olmak üzere toplam 12 nüshası bulunmaktadır (Pazarcıbaşı, 1988:48).

3.1.2. A'mâlü'l-Yevm ve'l-Leyl (Risâle-i Mebde ve'l-Meâd)

Vanî Mehmed Efendi'nin yapmış olduğu zikirleri içeren bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail koleksiyonu 724/4 numara ile kayıtlıdır. Bu eserin aynısı yine Lala İsmail koleksiyonu 1164/1 numarada "Duanâme" adıyla kayıtlıdır.

3.1.3. Münşeât

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kitaplığı el yazması bölümünde, 4472 numara ile kayıtlı ve Türkçe olarak ve talik hattıyla yazılmış olan bu eser, Vanî Mehmed Efendi'nin Sultan IV. Mehmed'e ve dönemin devlet büyüklerine yazdığı mektup ve duanâmeleri içermektedir.

3.1.4. Tasavvufi Bida'tlardan Sakınmaya Dair Olan Risale

Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir koleksiyonunda 406/3 numara ile kayıtlıdır. Eserde müminleri Hz. Peygamber'in sünnetine teşvik eder, onları bida'lara karşı uyarır.

3.1.5. Mebhâs-ı Tâûn

Hz. Ömer zamanında Şam'da çıkan taun hastalığını anlatan risale, Süleymaniye Kütüphanesi Mihrimah Sultan Koleksiyonu, 220/17 numarada kayıtlıdır. Bu risale mecmuanın 118a -120b varakları arasında yer almaktadır.

3.1.6. Tatarhâni'ye Ta'likat

Fıkha dair olan bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli koleksiyonu 3762/6 numarada kayıtlıdır. Mecmuanın 138a – 145a varakları arasındadır.

3.1.7. Meclis Fî Velâdetti'n-Nebiyy (S.A.V)

Süleymaniye Kütüphanesi Mihrimah Sultan koleksiyonu 220/6 numarada kayıtlıdır. Hz. Muhammed'in (a.s) doğumunu anlatan bu eser mecmuanın 16b -18b varakları arasında yer almaktadır.

3.1.8. Belâgate Ait Risale

Süleymaniye Kütüphanesi Laleli koleksiyonu 3653/21 numarada kayıtlıdır. Belâgat konusunda bilgi veren bu risale, eserin 21. risalesidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

3.1.9. Ekmeleddin'in Hidâye Hâşiyesine Ta'likat

Süleymaniye Kütüphanesi Laleli koleksiyonu 3762/5 numarada kayıtlıdır. Risale, mecmuanın 136-138 varakları arasında bulunmaktadır.

3.1.10. Haşiye Alâ Tefsîri'l-Beydâvî

Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi koleksiyonu 3600/5 numarada kayıtlı olan ve mecmuanın 98a-101a varakları arasında bulunan eser; Beyzâvî tefsiri, Al-i İmrân Suresi 182. âyetinin tefsirine haşiye olarak yazılmıştır.

3.1.11. Hilyetü'l- Manzume

Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi koleksiyonu 212/2 numarada kayıtlıdır. Nesih yazısıyla yazılmış olup, mecmuanın 18b-19b varaklarında yer almaktadır (Konuk, 2001: 16-19).

4. Sonuç

Bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Vanî Mehmed Efendi ile ilgili, onun monografisinin anlatıldığı ve eserlerinin tanıtıldığı iki yüksek lisans (Pazarbaşı, 1988; Konuk, 2001), bir tane de ansiklopedi maddesi (Pazarbaşı, 2003) hazırlanmıştır.
2. Tasavvuf konusundaki farklı görüşlerinden dolayı, Vanî ile Niyazi-i Mısri arasında yaşanan tartışmanın anlatıldığı 3 makale (Bilkan, 2005; Pazarbaşı, 1994; Kavruk, 2009) tespit edildi. Bu makalelerde, her iki alimin tasavvuf konusundaki görüşlerine yer verilmiştir.
3. Vanî, tefsir, fıkıh, tarih, edebiyat alanında eserler yazmış, özellikle Arâisü'l-Kur'an isimli tefsiri ile Kur'ân-ı Kerim'i farklı bir bakış açısı ile yorumlamıştır.
4. Vanî, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde yaptığı vaaz ve nasihatleri ile insanları bilinçlendirmiş, sahip olduğu hitabet sanatı ve ikna yeteneği ile dönemin devlet yöneticileri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Yazarın Münşeât'ı, hitabet sanatının önemli eserleri arasında gösterilebilir.
5. "Arâisü'l Kur'an" adlı eserinde, Türk milleti hakkında Kur'an'dan yaptığı bazı çıkarımlar, kimi bilim adamları tarafından yazara ilk Türk milliyetçisi denmesine sebep olmuştur.

Bu araştırmada yazarın, özellikle hatiplik ve eğitimcilik yönüne dikkat çekilmiş, Türk eğitim tarihi bakımından, onun önemli bir bilim adamı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın, Vanî Mehmed Efendi ve eserleri hakkında ileride yapılacak daha kapsamlı çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmed Bâdî Efendi (2014). *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, 1/2. Cilt Hazırlayanlar: Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu, 1. Baskı Edirne: Trakya Üniversitesi Yayını, No: 148, Mayıs.
- ARIK, Ayşe (2014). "Russel'da Çocuğun Eğitiminde Devletin Rolü/Role Of Government On Child's Education According to Russell", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Sosyal Bilimler) Volume 9/11 Fall 2014, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7371> p. 49-62.
- ARMAĞAN, Mustafa (2004). "Sabatay Sevi'yi Müslüman Yapan Vanlı Hoca" 18/07/2004 tarihli Zaman gazetesindeki yazısı.
- AYVERDİ, Semiha (1966). *Boğaz İçinde Tarih*, İstanbul: Raha Matbaası.
- BİLKAN, Ali Fuat (2005). "XVII. Yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması", İstanbul: Osmanlı Araştırmaları XXVI, s.119-132.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi (1972). *Osmanlı Müellifleri*, Hzl. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul: Meral Yay. C, I.
- GÜLTEKİN, Fatma (2013). *Eğitimde Ödül-Ceza Dengesi*, Bursa: Aile Akademisi Derneği.
- GÜVEN, Ahmet Zeki (2014) "Gülistan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi/Examination Of The Works 'Gulistan And Bostan' in Terms Of Values Education", *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (İsmail Yıldırım Armağanı) Volume 9/6 Spring 2014, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6847>, p. 505-517.
- Hammer, Joseph Von Purgastll (1986). *Osmanlı Devleti Tarihi*, Çev: Mehmed Atâ Bey; Hzl. Mümin Çevik ve Erol Kılıç, İstanbul: Üçdal Neşriyat, C, XI.
- Hüseyin b. İsmail Ayvansarayî (1281/1865). *Hadîkatü'l-Cevâmî*, İstanbul: Matbaa-i Amire, C, II.
- İsmail Belîğ Efendi (1287/1870). *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefayat-ı Danişveran-ı Nadiredan, Bursa*.
- Danişmend, İsmail Hami (1966). *Türklük Meseleleri*, İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- KAÇALİN, Mustafa S. (2012). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Vankulu Maddesi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C, 42.
- KALAYCI, Mehmet (2012). "Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi ve Eşarîlik-Mâturîdîlik İhtilafına İlişkin Risalesi" Ankara: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 11, S 21, 2012/1. s.99-134.
- Kâtib Çelebi (1943). *Keşfu'z-Zünûn*, Hzl. Bilge, Kilisli Rifat; Yaltkaya, Şerefeddin, İstanbul: Maarif Matbaası, C. II.
- KAVRUK, Hasan (2009). "Hatıraları Işığında Niyâzî-i Mısrî", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı, S 39, s.395-409.
- KILIÇ, Yasin (2002). "İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Programındaki Amaçların Gerçekleşme Düzeyi", Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi yayımlanmamış doktora tezi.

- _____, _____ (2013). “Atebetü’l Hakâyık’ta Dil Becerileri Üzerine Bir İnceleme/An Analysis On Language Skills In Atebetü’l Hakâyık”, Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, (Prof. Dr. Ahmet Buran Armağanı), ISSN: 1308-2140, Volume 8/9 Summer 2013, www.turkishstudies.net, Doi Number:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5309>, p. 1819-1831.
- KONUK, Hamza (2001). “Vanî Mehmet Efendi’nin Münşeati Transkripsiyon Tahlil ve Değerlendirme”, Kayseri: Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1983). *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, XI, 292.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1976). “Mehmet Efendi, Vanî” Mad. Türk Ansiklopedisi, Ankara, C. XXIII.
- PAZARBAŞI, Erdoğan (1988). “Vanî Mehmet Efendi ve “Arâisü’l Kur’an” Adlı Eserinin Tahlili”, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- _____, _____ (1990). “Vanî Mehmed Efendi'nin Hayatı ve Eserleri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1990/4, 361/370.
- _____, _____ (1994). “Vanî Mehmed Efendi'nin Zamanının Mutasavvıfları Hakkındaki Düşüncesi ve Onlarla Mücadelesi”, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1994/5 s.459-466.
- _____, _____ (2003). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Mehmed Efendi, Vanî Maddesi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C, 28, s.458-459.
- Seyyid İbrahim b.Seyyid Abdülbâki Uşşâkîzâde, *Hadaiku'l-Hakayık fi Tekmilet's-Şakayık Zeyli*, yzm. Kayseri Râşit Ef. Kütüp no. 949 vr. 269b.
- SÜNBÜL, Ali Murat (1996). “Öğretmen Niteliği ve Öğretimdeki Roller” Eğitim Yönetimi Dergisi, Yıl: 2, S I, s.597-607.
- Şemseddin Sâmî (1316/1898). *Kâmûsu'l-A'lam*, İstanbul: Mihran Matbaası, VI. C. Tevbe 9/ 38-39.
- TDK sözlüğü, 1- 311(1994) akt. Mehmet Emin Ay, Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza, İzmir s.21
- Vanî Mehmed Efendi, *Arâisü'l-Kur'an*, Süleymâniye Ktp.,Yeni Câmii 100, vr. 543a.
- Vekâyi-ül-Fudelâ, Üniversite Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, No:3216, C.II, v.218a;
- YILDIZ S. Ötüken vd. (1986). *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü C.IV.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Sabatay_Sevi, (10.10.2014).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54a5c59c5033f1.23446488, (02.01.2015).

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

KILIÇ, Y., Bir Hatip ve Eğitimci Olarak Vanî Mehmed Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/3 Winter 2015, p. 617-632, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7670>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015

